

حضانت چیست؟ قوانین حضانت فرزند

ابتدا خلاصه‌ای از احکام حضانت را مرور کنیم سپس به توضیح و نکات آن بپردازیم:

چکیده احکام حضانت در قانون مدنی ایران

-حضانت فرزند، حق والدین یعنی پدر و مادر طفل است که فقط با دلایل قانونی و حکم دادگاه می‌شود پدر و مادر را از آن خلع کرد.

-حضانت گرچه حق پدر و مادر است اما تکلیف و وظیفه آنان هم هست یعنی پدر و مادر نمی‌توانند حضانت فرزندشان را به عهده نگیرند چون حق کودک است که کنار پدر و مادر واقعی خود بزرگ شود و رشد کند.

-در صورت فوت هر یک از پدر و مادر حضانت بی‌تردید به والد دیگر می‌رسد.

-در صورت فوت پدر، هیچ کس حتی جد پدری که ولی قهری کودک است، نمی‌تواند حضانت را از مادر بگیرد.

-توافق پدر و مادر برای واگذاری حضانت به شخص دیگر غیرقانونی بوده و سپردن طفل به شخص ثالث کاملاً باطل است.

-در صورتی که هیچ یک از پدر و مادر شرایط قانونی حضانت را نداشته‌اند دادگاه به ناچار می‌تواند طفل را برای نگهداری به اشخاص ثالث یا نهادهای قانونی مربوط بسپارد.

-بخشش مهریه برای گرفتن حضانت فرزند صحیح است و لازم‌الاجرا می‌باشد.

حضانت فرزند طبق قانون جدید

حضانت فرزندان پس از طلاق به عهده کیست؟

وقتی والدینی که فرزند مشترک دارند بنا به هر علتی (طلاق، متارکه، مهاجرت یا...) تصمیم بگیرند که جدا و مستقل از هم زندگی کنند، این سوال پیش می‌آید که فرزند باید کنار کدامشان بماند و از کدام یک محروم شود. این موضوع همان حضانت است. حضانت یعنی نگهداری، و بزرگ کردن کودک.

در این نوشته می‌خواهیم بررسی کنیم حضانت چیست، چه احکامی دارد؟ در صورت اختلاف والدین، قانون چگونه میان آنها تعیین تکلیف می‌کند؟ و حق تقدم پدر و مادر در حضانت به چه معناست؟

مفهوم و ماهیت حضانت چیست؟

در تعریف حضانت حقوقدان‌ها نظرات زیادی بیان کرده‌اند که نتیجه همه تقریباً یکی است. مراد از حضانت عبارت است از مجموعه اختیاراتی که قانون برای نگهداری، رشد و پرورش کودک به یکی از پدر و مادر می‌دهد.

حضانت جدا از این که وظیفه و تکلیف والدین است حق قانونی آنان نیز به شمار می‌رود پس نمی‌توانیم کودک خردسال را به جز در موارد استثنایی، از پدر و مادرش جدا کنیم. متقابلاً این حق طبیعی کودک هم هست که در کنار والدین، در سایه مهر آنان و در امنیت اخلاقی و مادی، پرورش یابد.

قانون، در خصوص حضانت، حساسیت داشته که نگهداری و تربیت طفل را به هر شخصی نسپارد. مثلاً والدین فاسد یا معتاد حتی اگر علاقه زیادی به فرزند خود داشته باشند به دلایل منطقی نمی‌توانند گزینه مناسبی برای تربیت طفل باشند و مصالح او را پیگیری کنند. به همین خاطر قانون در ماده ۴۱ قانون حمایت خانواده اختیاراتی به دادگاه داده است تا در موارد اضطراری در حضانت والدین دخالت کند.

فرق حضانت و قیمومت (ولایت)

حضانت و قیمومت ولایت متفاوت است، ولایت اختصاصاً برای پدر است و دامنه وسیع و گسترده‌ای از اختیارات است. ولایت تقریباً صاحب اختیاری و سرپرستی نامحدود است و شامل جمیع موضوعات مرتبط به فرزند حتی اعمال حقوقی می‌شود لیکن حضانت صرفاً اختیاراتی در چارچوب موضوع پرورش و تربیت طفل است.

حضانت جزو ولایت و تقریباً زیر مجموعه آن است که با توجه به اهمیت تربیت فرزند آن را از تحت ولایت مستقل و جدا نامگذاری کرده‌اند.

زمان حضانت:

حضانت فرزندان، چه زمانی به پایان می‌رسد؟

حضانت فرزندان تا سن بلوغ است و بعد از آن یعنی هنگامی که فرزند از سن کودکی خارج شد و بالغ گردید، خودش انتخاب خواهد کرد که با پدرش زندگی کند یا نزد مادرش بماند. دلیل این قول نیز این است که ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی از حضانت اطفال سخن گفته است لذا بعد از رسیدن فرزند به سن بلوغ، دیگر او طفل نیست که نیاز به حضانت داشته باشد.

برخی از قضات و حقوقدانان مخالف نظر فوق هستند و سن خروج از حضانت را سن رشد میدانند. یادمان نرود سن بلوغ در پسران ۱۵ سال، و در دختران ۹ سال است اما سن رشد: برای دختران و پسران بدون تفاوت ۱۸ سال می‌باشد.

دادگاه‌ها، با توجه به قوانین موجود، سن حضانت را بیشتر تا سن بلوغ فرزند تعیین می‌کنند. چون این نظریه با قوانین ما و شرع اسلام بیشتر انطباق دارد. یعنی در پسران ۱۵ سال، و در دختران ۹ سال تمام قمری.

مدت زمان حضانت پدر و مادر چقدر است؟ (حضانت تا چه سنی با مادر است؟)

با توجه به آنچه گفتیم و ماده ۱۱۶۹ قانون مدنی، حضانت و نگهداری طفل تا سن هفت سالگی با مادر است و پس از آن در صورت تایید و موافقت مادر، به پدر می‌رسد. چون در تبصره این ماده آمده است که بعد از هفت سالگی در صورت حدوث اختلاف میان والدین، تعیین تکلیف در خصوص حضانت طفل به تشخیص دادگاه است و با رعایت مصلحت کودک انجام می‌شود.

پس این طور نتیجه می‌گیریم:

در صورتی که به هر علت میان زن و شوهر جدایی حاصل شود که به نحوی جداگانه زندگی کنند و کودک بالای هفت سال داشته باشند، در صورت اختلاف والدین در حضانت، دادگاه اختیار دارد که با رعایت مصالح طفل، حضانت او را به یکی از والدین بسپارد.

تکلیف حضانت و فوت والدین

حضانت طفل پس از فوت پدر و مادر با کیست؟

در صورت فوت یکی از والدین ماده ۱۱۷۱ قانون مدنی با صراحت می‌گوید: حضانت طفل با والد دیگر یعنی والد زنده است. قانون مدنی تأکید میکند اگر متوفی، پدر طفل بوده و حتی برای طفل قیم تعیین کرده باشد باز هم حضانت با مادر است نه قیم و وصی.

سلب حضانت

چگونه می‌توان از مادر سلب حضانت کرد؟

اشاره کردیم که طبق ماده ۱۱۷۱، حضانت پس از فوت پدر، مطلقاً به مادر می‌رسد. حالا یک سوال پیش می‌آید:

در صورتی که مادر صلاحیت نگهداری و حضانت طفل را نداشته باشد آیا راهی برای سلب حضانت از مادر در نظر گرفته شده است؟

پاسخ سوال ما در ماده ۴۳ قانون حمایت خانواده است. این ماده بیان می‌کند: «حضانت فرزندی که پدرشان فوت شده، با مادر آنها است مگر آنکه دادگاه به تقاضای ولی قهری [جد پدری] یا دادستان، اعطای حضانت به مادر را خلاف مصلحت فرزند تشخیص دهد.» لذا دادگاه خانواده می‌تواند حق حضانت را از مادر سلب کرده و به دیگران واگذار کند مشروط بر اینکه مصلحت فرزند در آن باشد.

واگذاری و انتقال حضانت

پدر یا مادر می‌توانند) واگذاری و انتقال حضانت (را نپذیرند؟

سوال: آیا ممکن است پدری حضانت طفل ۷ ساله خود را قبول نکند و بگوید حضانت فرزندم را نمی‌خواهم؟

پاسخ در این است که ببینیم حضانت، آیا حق پدر است یا تکلیف اوست؟

اگر حضانت حق پدر باشد می‌تواند حق خود را نخواهد یا از حق خود بگذرد اما اگر حضانت، تکلیف پدر باشد، نمی‌تواند از وظیفه و تکلیف قانونی خود سر باز بزند.

ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی، تکلیف را روشن کرده است. این ماده می‌گوید: نگاهداری اطفال هم حق و هم تکلیف ابویین است. آنها بواسطه مسئولیتی که در قبال کودک خود دارند می‌توانند بر سر داشتن حق حضانت با یکدیگر رقابت کنند اما حق ندارند از این میدان پا پس بکشند.

اداره حقوقی قوه قضاییه در پاسخ این سوال که آیا پدر می‌تواند حضانت فرزند را نپذیرد تا مادر، مجبور به این کار شود، گفته است: «به موجب ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی، حضانت قابل اسقاط و یا مصالحه نیست؛ زیرا حقوقی را که مقنن و شارع برای طفل پیش بینی کرده است، جنبه امری برای مکلف دارد و اراده فردی نمی‌تواند این نکته را تغییر دهد».

آیا واگذاری و انتقال حضانت بین پدر و مادر صحیح است؟

گفتیم پدر و مادر برابر ماده ۱۱۷۲ قانون مدنی حق ندارند از نگهداری فرزندشان امتناع کنند. حال سوال این است که آیا آنها می‌توانند در این خصوص توافقاتی داشته باشند مثلاً برای حضانت فرزند با هم قراردادی منعقد کنند و پولی بدهند یا بگیرند یا خیر؟

قانون مدنی به این سوال پاسخی نداده و ساکت است اما نظریه‌های مشورتی می‌گویند که توافقات ابویین در خصوص حضانت صحیح است و باطل نیست. مثلاً یک نظریه می‌گوید: «پدر و مادر با توافق می‌توانند حضانت را به عهده یکدیگر بگذارند ولی به اشخاص دیگر نمی‌توانند محول نمایند.» (نظریه شماره ۳۹۴۵/۷ مورخ ۶/۷/۱۳۷۵)

از قانون حمایت خانواده و مواد آن استنباط می‌شود که این قانون توافقات والدین را مجاز می‌داند چون در ماده ۴۱ می‌گوید: «هرگاه دادگاه تشخیص دهد توافقات راجع به ملاقات، حضانت، نگهداری طفل برخلاف مصلحت او است...» مفهوم این عبارت اینست که توافقات والدین در چارچوب قانون صحیح است.

اعطای حضانت به ثالث

مراد ما از شخص ثالث در اینجا یعنی هر کسی که غیر از والدین است حتی اگر خواهر و برادر باشد. حال این سوال پیش می‌آید:

اولاً، آیا پدر و مادر می‌توانند هر کدام به تنهایی یا با توافق همدیگر حضانت و نگهداری فرزندشان را به دیگران بدهند؟

ثانیاً، آیا دادگاه صلاحیت دارد حضانت طفل را به دیگران واگذار کند یا نه؟

ثالثاً، در صورت مثبت بودن پاسخ، شرایط آن چیست؟

جواب: اولاً توافق پدر و مادر برای واگذاری حضانت فرزند به شخصی غیر از خودشان تحت هیچ شرایطی مجاز نیست و باطل است.

ثانیاً دادگاه‌ها حق تصمیم‌گیری و ورود به موضوع حضانت را ندارند مگر زمانی که صلاحیت و شایستگی ابویین زیر سوال رود و مصلحت کودک در معرض خطر جدی قرار گیرد. مانند زمانی که طفلی پدر ندارد و مادر او مبتلا به جنون شده است.

ثالثاً، ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی به دادگاه‌ها اختیار داده که در شرایط ضروری با توجه به مصلحت کودک برای حضانت او تصمیم بگیرند. در این ماده آمده است:

«هرگاه در اثر عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حضانت اوست، صحت جسمانی و یا تربیت اخلاقی طفل در معرض خطر باشد، محکمه می‌تواند به تقاضای اقربای طفل یا به تقاضای قیم او یا به تقاضای رئیس حوزه قضایی هر تصمیمی را که برای حضانت طفل مقتضی بداند، اتخاذ کند».

میزان دخالت دادگاه در توافقات والدین

آیا با وجود توافقی صحیح و لازم بین والدین دادگاه می تواند در حضانت دخالت کند؟

گفتیم که حضانت، از حقوق کودک نیز هست و چون کودک امکان مطالبه حق خود را ندارد این اختیار به دادگاه محول شده است تا در صورت لزوم در این مسأله دخالت کند. در ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی آمده است: «هرگاه در اثر عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حضانت اوست، صحت جسمانی و یا تربیت اخلاقی طفل در معرض خطر باشد، محکمه می تواند به تقاضای اقربای طفل یا به تقاضای قیم او یا به تقاضای رئیس حوزه قضایی هر تصمیمی را که برای حضانت طفل مقتضی بداند، اتخاذ کند».

شرایط سلب حضانت

موارد ذیل از مصادیق عدم مواظبت و یا انحطاط اخلاقی هر یک از والدین است:

- ۱ (اعتیاد زیان آور به الکل، مواد مخدر و قمار؛
- ۲ (اشتهار به فساد اخلاقی و فحشا؛
- ۳ (ابتلا به بیماری های روانی با تشخیص پزشکی قانونی؛
- ۴ (سوءاستفاده از طفل یا اجبار او به ورود در مشاغل ضداخلاقی مانند فساد و فحشا، تکدی گری و قاچاق؛
- ۵ (تکرار ضرب و جرح خارج از حد متعارف».

از موارد فوق مهمتر، ماده ۴۱ قانون حمایت از خانواده است که میگوید اگر دادگاه موضوع حضانت طفل را خلاف مصلحت او تشخیص دهد، می تواند در خصوص اموری از قبیل واگذاری امر حضانت به دیگری یا تعیین شخص ناظر با پیش بینی حدود نظارت وی با رعایت مصلحت طفل تصمیم مقتضی اتخاذ کند.

بخشش مهریه در مقابل اخذ حضانت طفل

آیا بذل مهریه در برابر گرفتن حضانت فرزند معتبر و قانونی است؟

وقتی مادری هنگام طلاق، مهریه خود را به پدر می بخشد و در مقابل حق حضانت فرزندش را می گیرد. قانون این طلاق و شرط را صحیح می داند لذا اگر زوج از اعطای حضانت طفل به مادر خودداری کرد، دادگاه می تواند او را مجبور و ملزم به تحویل فرزند مشترک کند.